

178, ahogy Petrik leírta — a számok felcserélése azonban nem okoz zavart az olvasáskor, mert a szöveg folyamatos. Egy ilyen típusú hibát aligha lehet reprodukálni: ha ezt fedezük fel a második kiadásként számon tartott kötetben, már szinte bizonyos, hogy ott az első kiadásról van szó.

A másik fontos érv a megjelenés évének vizsgálata lehet. Feltűnő, hogy az első két kötet másodjára ugyanabban az évben jelent meg (1794), mint a harmadik először. Nehezen lehetne máshogy elképzelni tehát a kiadástörténetet, mint a következőképpen: az első két kötet 1793-as megjelenése után 1794-ben jelent meg a harmadik, s ehhez a könyvhöz időzítve adták ki még egyszer a két előzőt, majd ezt követte egy évre rá a negyedik kötet. S hogy ez nem csupán logikai konstrukció, arra perdöntő bizonyíték is van: Molnár Borbála nyilatkozata.⁶ Ezt teljes terjedelemben idézem.

„Mivelhogy az én verseim, a' mellyeket ilyen tzim alatt adtam ki: *Mólnár Borbála Munkái. Első Darab.* Kassán Fűskúti Landerer Mihály betűivel 1793, régen el-fogytanak, azonban főkan kívánnák azokat meg-szerezni, el-végeztem magamban, hogy azokat újra, még pedig meg-bővítéssel, és tóldalékkal másodsor is ki-adjam; erre való nézve, a' kiknek kedve volna meg-szerzeni, várakozóznak addig, míg a' második ki-adás ki-jön a' sajtó alóll, és ne engedjék magokat meg-tsalattatni azzal a' hírem nélkül való ki-adással, (Nachdruckkal) a' melly Peften, Kassán, Po'sonyban árúttatik. A' minden kéttészen kívül van, hogy azok az *exemplárok* mind el-költek, a' mellyeket én nyomtattattam, és azok, a' mellyek most árúttatnak a' börtokbaa [sic!], az én hírem 's akaratom nélkül való ki-adások. Ugyan tsak ez úttal, midőn az első 's második Darabot bővítéssel 's jobbítással ki-adni szándékozom; az én munkáimnak harmadik Darabja is ki fog jönni. Ezen Híradással kívántam az én Verseimet meg-szerzeni kívánókat egy felől, azoknak bizonyosan leendő második ki-jövelelek felől bizonyosokká tenni, más felől pedig hírem nélkül ki-jötteknek vételektől, mint tőlem idegenektől, óltalmazni.

Sátor-Allyá-Újhelly 27-dik Mártziusban.

Mólnár Borbála.”

A nyilatkozat jelentősége nemcsak abban áll, hogy eldönti a kérdést: létezett-e 1794-es második kiadása legalább a harmadik kötetnek? A pontosabb datáláshoz is segítséget nyújt: 1794. március 27-én tehát megjelent már a két kötet második kiadása, de csak ez után volt várható a harmadik kötet! Ami pedig az idézett szöveg értékelését illeti: nincs adat arra, hogy megjelent volna a „meg-bővítéssel és tóldalékkal” ellátott kiadás. Megkockáztatom a feltevést: maga a költő sem gondolta komolyan, hogy ez a — gyakorlatilag már harmadik — kiadás megjelenjen és vevőre találjon. Nem annyira szándékbejelentésnek, mint inkább burkolt reklámnak értelmezem a felhívást, a saját népszerűségét ily módon is csillogtatni akaró Molnár Borbála ügyes gesztusának. Nem vádolja — s nem is vádolhatja — a kiadót műveinek megcsonkításával, a szöveg megváltoztatásával: a második kiadás szinte betűhív képe az elsőnek, csak a kötetek lapszámozása változott (árulkodó, hogy Molnár maga is „Nachdruck”-nak minősíti a kiadást). Csupán azt jelenti ki, hogy híre és akarata nélkül jelent meg a két kötet; de hogy ez mennyire sántít, elég csak arra utalni: a szerző nem szakította meg a kapcsolatot a kiadóval, Fűskúti Landerer adta ki 1795-ben a negyedik kötetet is. Ilyenformán tehát Molnár Borbála fő műve egységes tipográfiával és méretben látott napvilágot.

SZILÁGYI MÁRTON

A budapesti Egyetemi Könyvtár jezsuita könyvjegyzékeinek drámakötetei. A XVI—XVIII. századi könyvkatalógusok feldolgozása során nagyon sok tudományág kutatói juthatnak hasznos információkhoz. Már az eddig kiadott könyvjegyzékek¹ is bizonyítják, hogy a könyvtártörténeti szempontokon kívül az irodalomtörténet, a szociológia, és — az iskolai könyvtárjegyzékek esetében — a neveléstörténet szempontjai szerint is feldolgozhatóak, sőt az iskolai színjátszás történetének kutatásában is felhasználhatóak.

⁶ *Magyar Hírmondó 1794.* 680. (Tóldalék A' Magyar Hírmondónak Maj 9-dik napján, 1794-ben költt árkusához); erre a nyilatkozatra már Szigetvári Iván utalt, noha nem idézte, de az általa megadott lapszám teljesen téves (Gvadányi Helikoni köre. ItK 1917. 45.)

¹ Jelentős könyvtártörténeti kutatások folynak ma Szegeden. Pl. *Magyarországi magánkönyvtárak I. 1533—1657.* Bp.—Szeged, 1986. és további kiadványok.

A magyarországi iskolai színjátszás történetének eddig feltárt forrásai (annuae litterae-k, historia domusok, vizitációs jegyzőkönyvek, catalogus juventutisok stb.) a konkrét előadási adatok összegyűjtésében voltak a kutatók segítségére. Ezekből megtudhattuk az iskolai előadások helyét, idejét, az előadó osztályt, a darab címét, esetleg rövid tartalmát, a szereplők, a meghívottak, a rendező tanár nevét stb. Az előkerült, nyomtatott vagy kéziratos színlapok és drámaszövegek pedig magukról a darabokról: forrásaikról, a bennük tükröződő irodalmi hatásról, stílusról stb. árulnak el sokat.

Az iskolai könyvjegyzékek feldolgozása az adatok háttérének megrajzolását segíti. A katalógusokból kiderül, milyen volt a humán és a természettudományi könyvek aránya az iskolákban, a humán szerzőkön belül kik voltak a legnépszerűbbek stb. Szűkítve a kört, az iskoladráma-kutatásban a drámakötetek és a drámaelméleti művek vizsgálata a legfontosabb. A drámakötetek számbavétele, az általános következtetéseken túl (a szerzők ismertsége Magyarországon, területi, felekezeti különbségek, nyelvi megoszlás stb.) segít abban is, hogy pl. az adott iskola könyvtárában meglévő kötetek szerzői közül azonosítsuk az adatokban szereplő, ismeretlen szerzőjú darabokat, a bizonytalan olvasatú neveket, címeket pontosítsuk, a fordítások eredetijét megtaláljuk. Az elméleti művek pedig a drámaíró tanárok drámaelméleti műveltségéről, elmélet és gyakorlat viszonyáról adnak képet.

Az iskolai könyvjegyzékek fontossága nem került el a kutatók figyelmét,² sőt az iskoladráma-kutatásban is van példa felhasználásukra. Tomo Matič pl. Pozsega és Zágráb jezsuita kollégiumának drámaköteteire hívta fel a figyelmet,³ nálunk Staud Géza elemezte elsőként ilyen szempontból a soproni jezsuita kollégium könyvjegyzékeit, a drámaköteteket és a drámaelméleti műveket disszertációjának függelékében külön is felsorolva.⁴

Az Egyetemi Könyvtár Kézirattára gazdag anyagot őriz XVIII. századi kéziratos iskolai könyvjegyzékekből. A több mint hatvan katalógus nagyobbik része iskolai könyvtárakról készült: többségük jezsuita, de van köztük piarista, pálos jegyzék is.⁵

Ebben a cikkben 16 jezsuita kollégium könyvjegyzékének drámatörténeti vizsgálatáról szeretnék beszámolni. A jegyzékek 1773—1781 között, az abolíció következményeként készültek, tehát megközelítőleg azonos állapotot tükröznek.⁶ A felozlatott rend vagyonának számbavételét Mária Terézia rendelte el. A könyvekről készült összeírások utolsó oldalát hivatalosan lepecsételték, és a kollégiumok igazgatói aláírásukkal is hitelesítették azokat. Annak, hogy ilyen nagyszámú kéziratos könyvösszeírás került az Egyetemi Könyvtárba, az az oka, hogy a jezsuita anyag egy részét, és így a rendházak és kollégiumok könyvtárait is, az Egyetemi Könyvtárba szállították, ahol többségük még ma is megtalálható.⁷ Az előzetes kiválogatás után beszállított könyvekről a könyvtárosok külön jegyzékeket készítettek, a vékony kis füzeteket, 4 kötetbe összefűzve a Kézirattár ma is őrzi, jelzete J 20.⁸

A 16 gimnázium, amelynek könyvtárjegyzékét átnéztem, jól reprezentálja a jezsuita oktatás egészét. A rend gimnáziumainak a számát Magyarországon nehéz pontosan meghatározni: egy-egy rövid idősa-

² Pl. SUGÁR István: *Az egri jezsuita könyvtár 1774-ben a rend felozlatásakor*, MKsz 1981. Uő. az 1988-as noszvaji „Iskola-dráma és folklór” c. konferencián előadást tartott „Az egri jezsuita könyvtár drámakötetei” címmel. In: *Iskoladráma és folklór*, Debrecen, 1989. 35—41. 4 református kollégium könyvjegyzékeit tartalmazza a *Partiumi könyvesházak 1623—1730* c. kötet. (Bp.—Szeged, 1988.)

³ Tomo MATIČ: *Knjižnice zagrebackoga, varazdinskoga, i pozeshkoga kolegija i osječke misije*. Fontes et Studia Hist. Societatis Jesu in Finibus Croatorum, Sarajevo, 1940. 47—67.

⁴ STAUD Géza: *Az iskolai színjátékok Magyarországon*, Bp. 1980. Ak. Könyvtár Kt, jelzete: D 8724, 181.

⁵ *Catalogus librorum-manuscriptorum Bibliothecae Universitatis R. Scientiarum Budapestiensis*, Pars prima, Bp. 1889. 210—220.

⁶ Kivétel ez alól a nagyszombati, amit 1690-ben kezdtek el vezetni „ad corrigendum disordinem veteris catalogi”, és amelyről (valószínűleg terjedelme miatt) az abolíciókor nem készült külön másolat. Természetesen a könyvtárakról már korábban is készültek jegyzékek: az 1707-es sárospataki lelőhelye: Országos levéltár, jelzete: E 156107/50), amelyet a „Partiumi könyvesházak 1623—1730” a 89—93. oldalon közöl, vagy az 1727-es soproni, amely Pannonhalmán található, jelzete: 118 E. 9.

⁷ A soproni jezsuitáktól az Egyetemi Könyvtárba került könyvanyagot vizsgálta pl. PAJKOSSY Györgyné (cikke: *Ellebodius baráti körének könyvei*, MKsz 1983.)

⁸ Címe: *Elenchus librorum qui ex Bibliothecis infra specificatis, ductu indicis generalis selecti et ad Bibliothecam Regiae Universitatis Budensisi transmittendi sunt*.

Város	Tanárok száma	Tanulók száma	Könyvek száma	Dráma-elm.	Dráma köt.	Össz.	Pld.	Jelzet EKvt. Kt.
Besztercebánya	3	152	4466	5	24	29	32	J 10/7
Buda	6	359	4515	4	21	25	30	J 10/2
Eperjes	3	279	904	6	12	18	18	J 10/4
Komárom	3	230	2150	4	20	24	24	J 10/3
Lőcse	3	240	1733	7	16	23	38	J 10/5
Nagybánya	3	263	1086	4	12	16	17	J 10/6
Nagyszombat	6	455	kb. 6500	10	34	44	71	J 2/1—2
Pozsega	3	141	1659	4	24	28	30	J 10/13
Pozsony	6	587	3095	13	34	47	76	J 10/10
Sárospatak	2	?	858	5	10	15	26	J 10/12
Sopron	6	306	2446	5	23	28	31	J 10/14
Szokolca	3	179	3035	6	22	28	73	J 10/17
Székesfehérvár	3	200	2233	3	23	26	38	J 10/1
Trencsén	3	182	1975	4	16	20	27	J 10/18
Zágráb	6	304	3126	12	33	45	48	J 10/20—21
Zsolna	2	?	973	5	4	9	10	J 10/15
				97	328	425	589	

kon belül is szűntek meg és alakultak iskolák, másrészt ugyanazt az iskolát egyes kutatók gimnáziumként, mások elemi iskolaként definiálják. Ebből adódóan a szakirodalomban meglehetősen eltérő adatok szerepelnek.⁹ A könyvjegyzékek felvételi idejéhez legközelebb eső, 1773-as állapotot vizsgálva Szilas László S. J. tanulmányát vettem alapul.¹⁰ Eszerint 1773-ban a rend 41 középfokú iskolájában összesen 8105 diák tanult az osztrák—magyar rendtartomány magyarországi területén. A 41 középfokú iskola közül 10-ben hat osztályban folyt a tanítás, 6 ill. 5 tanárral. 20 gimnáziumban 5 osztályban tanultak, 3 tanár vezetésével, tehát összesen 30 olyan iskolájuk volt, amelyben retorikát és poétikát is tanítottak. Ebből a 30 „teljes”, (vagy későbbi nevén „nagy”) gimnáziumból pontosan 14, tehát majdnem a fele, szerepel a vizsgálatban. Rosszabb az arány a másik csoport, a 11, kisebb létszámú, 1-2 tanárral működő nem teljes gimnázium esetében, hiszen közülük csak kettőnek a könyvjegyzékét tudtam megvizsgálni. Igaz, ezeknek az iskoláknak a könyvtára is jóval kisebb volt, mint az első csoporté, s a kötelező tankönyveken kívül egyéb (pl. drámaelméleti) műveket nemigen használtak. A tanulói létszámot tekintve is elég széles körűnek tűnik a minta: a vizsgált 16 gimnázium között 100-nál kisebb létszámú, és majdnem 600 fős gimnázium egyaránt van. A 16 gimnázium nagyobbik fele felső-magyarországi, így a területi eltéréseket csak kevésbé lehet számba venni (kivétel ez alól az osztrák—magyar rendtartományhoz tartozó, de teljesen eltérő kulturális hatásokat tükröző pozsegi és zágrábi könyvjegyzék. A 16 könyvjegyzék közül 5 másolat: az 1778-ban készített besztercebányai, székesfehérvári, eperjesi, az 1780-as pozsegi és az 1781-es komáromi könyvjegyzéket a könyvtár őrei, Kovachich Márton György (1744—1821), Wagner Károly (1732—1790) és Schönwisner István (1738—1818) másolták le 1781-ben.

A katalógusok beosztása, terjedelme különböző. A legrészletesebbekben, pl. a zsolnaiban, feltüntették a könyvek szerzőjét, címét, a megjelenés helyét és idejét, a kiadót, a könyvek méretét, kötésének módját, és azt, hogy hány példány volt belőlük. Van olyan jegyzék is, pl. a nagybányai, amelyben csak a szerző, a cím, a méret és a darabszám szerepel. A táblázatban kurzívval szedett városok könyvjegyzékeinek első lapján nem a kollégium, hanem a rendház szerepel tulajdonosként: Zsolnán és Sárospatakon valószínűleg

⁹ HETS J. Aurelián a XVIII. század közepéről 38 jezsuita iskolát sorol fel, közülük 34-et tart gimnáziumnak, a többi csak latin iskola (*A jezsuiták iskolái Magyarországon a XVIII. sz. közepén*, Pannonhalma, 1938. 12—14.). STAUD Géza 45 jezsuita iskola színjátékainak adatait közli 1561—1773 között (*A jezsuita iskolai színjátékok forrásai I—III*. Bp. 1984—88.)

¹⁰ SZILAS, Ladislaus: *Die österreichische Jesuitenprovinz im Jahre 1773*. Archivum Historicum Societatis Jesu, Roma, 1978. 315—316.

nem is volt külön iskolai könyvtár (a sárospataki iskolai könyvtár felmérését bonyolítja a református kollégium könyvtárának bekebelezése majd visszaadása is).¹¹ Székesfehérvár és Komárom esetében a könyvek nagy száma és a könyvtár jellege¹² is azt valószínűsíti, hogy a jegyzék az iskolai könyvtár könyveit (is) tartalmazza, Eperjes és Nagybánya esetében viszont kellett lennie egy bővebb könyvjegyzéknek is, hiszen a tanulók létszámához képest a könyvek száma kirívóan alacsony.

Az adatgyűjtésnél a könyvek két csoportját vettem figyelembe, az általános költészetelmélettel, és ezen belül a drámaelmélettel foglalkozó, és az egy vagy több drámát tartalmazó köteteket. (Bizonyára voltak kéziratos drámakötetek is a könyvtárakban, erre utal néhány kiadási hely és évszám nélküli cím is). Ezek a könyvek a katalógusokban különböző címszavak alatt szerepelnek: „libri humanistici”, „humanistae”, „poetae”, „comici-tragici” stb. A jegyzékek egy része csak betűrendes felsorolást tartalmaz, többségükben azonban a latin nyelvű könyvek tematikus bontásban, és azon belül betűrendben vannak felsorolva, míg a többi könyv a jegyzék végén, csak a nyelve szerint csoportosítva került a listára. Így pl. Besztercebányán kb. 1500 latin nyelvű munkát sorol fel a jegyzék, tartalom szerint, 10-nél több csoportban, ezt követi 706 német, 115 olasz, 112 magyar, 106 szláv, 68 francia, 25 görög, 18 spanyol, 6 héber nyelvű kötet. Ez megnehezíti a pontos adatok gyűjtését, hiszen a nem latin nyelvű drámaköteteket tematikus felsorolás nélkül nehéz kiválasztani, és az is előfordul, hogy ugyanaz a kötet a tematikus és a nyelv szerinti felsorolásban is megtalálható. Eltér ettől a gyakorlattól a nagyszombati könyvjegyzék: ebben a szerzők szerinti betűrend a meghatározó, és ezen belül következik a tartalom szerinti lebontás.

A vizsgált területhez tartozó könyvek száma elég kicsi eltéréseket mutat: a 3 tanáros, 150-300 fős kollégiumokban az elméleti művek száma 3 és 7 között volt, a drámaköteteké 12 és 24 között. Az 5 legnagyobb kollégium közül kettőben (Buda, Sopron) ehhez hasonló értékeket találunk, míg a nagyszombati, pozsonyi és zágrábi könyvtárban kiugróan magas mindkét kategória könyveinek száma (10-13 elméleti mű, 33-34 drámakötet), ami nem meglepő, hiszen ezekben a városokban felsőfokú tanintézmény (egyetem, ill. akadémia) is működött. A szakolcai magas példányszámnak is ez a magyarázata: a város (Győr mellett) a jezsuita tanárképzés egyik központja volt. Összesítve: könyvtáranként átlag 6 drámaelméleti és 24 drámakötetet találunk, összesen tehát 30-at. A drámaelméleti művek alacsony számát az magyarázza, hogy bár (a főleg jezsuita) elméletirók gyakorlati tanácsokat is adtak a drámaíró tanároknak, számukra mégis sokkal nagyobb hasznót jelentettek a drámaszövegek: ezeket változtatás nélkül is előadhatták, fordításokat készíthettek belőlük, vagy mintául használhatták őket saját iskoladrámájuk megírásához. Természetesen nemcsak az iskolai könyvtár köteteit használhatták fel a repertoár kialakításában: jelentős volt a kölcsönkért darabok száma is. Staud Géza pl. 7 olyan szerzőt említ a soproni előadásokat elemezve, akiknek a darabjait játszották ugyan, de az iskola könyvtárában nem voltak meg.¹³ Mind a hét megtalálható viszont a vizsgált 15 könyvjegyzék valamelyikében. Azért sem volt szükség több drámaelméleti műre, mert egyrészt, a drámaírók közül többen darabjaik előszavában drámaelméleti nézeteiket is összefoglalták,¹⁴ így sok az átfedés a két kategória között, másrészt, ahogy a ránk maradt nagyszámú kézirat tanári jegyzet is bizonyítja,¹⁵ a jezsuita tanárjelöltek komoly drámaelméleti képzést, és jól hasznosítható jegyzetanyagot kaptak Szakolcán, Győrben, Leobenben vagy Grazban, a repetentia humaniora keretében.

¹¹ Partiumi Könyvesházak, 84—88. A XVII. század végén, a XVIII. elején a pataki református kollégium kétszeri elköltözésével a két könyvtár anyaga többször is keveredett.

¹² Az EK Kt-ban J10/8-J10/10 jelzettel nemcsak a kollégium, hanem a rendház könyvjegyzéke is megtalálható Pozsonyból. A rendház könyvtárában kb. 1200 tételyi könyv volt, nagyrészt hittudományi munkák, lelkigyakorlatos könyvek (érdekes kivétel egy 1678-as Calderon kötet!), ellentétben az iskolai könyvtár sokszínűbb, a tankönyveket is tartalmazó anyagával, s a kétféle jelleg jól látható.

¹³ STAUD, i. m. 181. A felsorolt szerzők: Carpanus, Neumayer, Cygne, Caussin, Pontanus, Maurisberg, Cellot. Ez utóbbinak Sopronban is megvolt 3 drámája, csak nem önálló kötetben, hanem a Selectae PP. Soc. Jesu Tragoediae c. gyűjteményben.

¹⁴ Ilyen pl. Masenius és Le Jay.

¹⁵ Néhányat ismertet közülük Szabó Flóris (A költészet tanításának elmélete és gyakorlata a jezsuiták győri tanítóképzőjében, ItK 1980.)

1. Drámaelméletek

Csak azokat az irodalomelméleti műveket vettem itt figyelembe, amelyeknek drámaelméleti fejezete vagy hosszabb utalása van. Arisztotelész *Poëtika* és Horatius *Ars poetica* c. művét nem sorolom fel a táblázatban, mert mindkét alapmű (általában a szerzők összes munkáját tartalmazó kiadásban), több példányban is, a könyvtárak alapvető könyvei közé tartozott. A szerzők nevét latinus alakban közlöm, a kötet címe után az első kiadás évét adom meg, mivel a könyvtárakban levő különböző kiadások felsorolása nagyon sok helyet venne igénybe. Ebben a táblázatban is helyet kaphatott volna 2 nagy jelentőségű jezsuita teoretikus, Masenius és Le Jay, de a világos áttekintés érdekében a drámaszerzők között sorolom fel őket.

Szerző, cím	Könyv- tár	Pld.	Város
Moesch Lukács (1651—1701): <i>Vita Poetica sive Poesis docens</i> , 1693.	5	8	Komárom, Nagyszombat (2), Székesfehérvár (2), Trencsén, Zsolna (2)
Cygne, Martin du (1619—1669): <i>De arte poetica libri II</i> . 1664.	5	6	Eperjes, Lócse, Nagyszombat (2), Pozsony, Szokolca
Fabritius, Georgius (1516—1571): <i>De re Poetica</i> , 1560.	4	5	Nagyszombat, Pozsega, Pozsony (2), Zsolna
Pontanus, Jacob (1542—1626): <i>Poeticarum institutionum libri III</i> . 1594.	3	5	Nagyszombat, Pozsony (3), Zágráb
Balbinus, Bohuslav (1621—1688): <i>Verosimilia humaniorum disciplinarum</i> , 1668.	3	4	Lócse (2), Pozsony, Trencsén
Jouvancy, Joseph de (1643—1719): <i>Institutiones Poeticae</i> , 1726.	2	3	Székesfehérvár, Zágráb (2)
Donatus, Alessandro: (1584—1640) <i>De arte Poetica</i> , 1631.	2	2	Komárom, Szokolca
Scaligero, Giulio Cesare (1484—1558): <i>Poetices libri septem</i> , 1561.	2	2	Eperjes, Sopron
Viperano, Antonio (1530—1610) <i>De re poetica</i> , 1579.	2	2	Nagyszombat, Sopron
Frischlin, Nicodemus (1547—1590): <i>Res Poetica</i> , 1596.	1	3	Pozsony (3)
Vossius, Johannes (1577—1649): <i>Poeticarum institutionum libri III</i> . 1647.	1	1	Lócse
Aler, Paul (1656—1727): <i>Praxis Poetica</i> , 1702.	1	1	Szokolca
Neumayer, Franz (1697—1765): <i>Idea Poeseos</i> , 1751.	1	1	Szokolca
Boileau, Nicolas (1636—1711): <i>Oeuvres</i> . ¹⁶ 1713.	1	1	Besztercebánya
Diomedes (i. e. IV. sz.) <i>De arte grammatica</i> , 1495.	1	1	Besztercebánya

Két kéziratos munka is szerepel a katalógusokban (valószínűleg jóval több lehetett): „*De comoedia et tragoedia liber scriptus*” (Sárospatak), és „*Observationes Poetae et Oratoriae*” (Buda). Ez utóbbi címmel több kéziratos kötet található ma is az Egyetemi Könyvtár és az OSZK Kézirattárában.¹⁷ Ahogy a táblázatból látható, az elméleti művek egyharmada XVI. századi, többségük XVII. századi, és csak két mű reprezentálja a XVIII. századot. A XVII—XVIII. századi elméletírók a protestáns Vossius, a piarista Moesch Lukács és Boileau kivételével mind jezsuiták.

¹⁶ Az *Art Poétique* c. tankötemény 1674-ben jelent meg, a táblázatban szereplő évszám a besztercebányai kötet kiadási évét jelzi.

¹⁷ EK Kt, jelzete: F 33; OSZK Kt, jelzetük: Quart. Lat. 3041, Quart. Lat. 3271.

2. Drámakötetek

Klasszikusok:¹⁸

Szerző, cím	Könyv- tár	Pld.	Város
Terentius: Comoediae	13	48	Besztercebánya, Lőcse (4), Komárom, Nagybánya, Nagyszombat (12), Pozsega, Pozsony (15), Szokolca (2), Székesfehérvár, Sopron (3), Trencsén (3), Zágráb (3), Zsolna
Seneca: Tragoediae	12	41	Besztercebánya (3), Eperjes (2), Lőcse (2), Nagybánya (3), Nagyszombat (7), Pozsega, Pozsony, Sopron (3), Szokolca (2), Székesfehérvár, Trencsén (4), Zágráb (2)
Plautus: Comoediae	5	12	Eperjes (2), Nagyszombat (6), Lőcse (2), Szokolca, Zágráb
Euripidész: Tragoediae	4	9	Nagyszombat (5) görögül és latinul, Lőcse, Sopron (2) görögül, Pozsony
Szophoklész: Tragoediae septem	4	7	Lőcse, Nagyszombat, Pozsony (2), Sopron (2) görögül, Lőcse, görögül és latinul
Arisztophanész: Comoediae	3	4	Lőcse, Nagyszombat (2), Sopron
Aiszkhülosz: Tragoediae septem	1	2	Sopron (2)
XVI—XVII. századiak			
Simeons, Joseph Anglus (1593—1671): Tragoediae, Tom. 5, 1638.	14	25	Besztercebánya, Buda (4), Eperjes, Lőcse (3), Komárom, Nagybánya (2), Nagyszombat (2), Pozsega, Pozsony (3), Szokolca, Székesfehérvár, Trencsén (2), Zágráb (2), Zsolna
Avancinus, Nicolaus (1612—1686): Poesis Dramatica, I—IV. 1655—1669.	13	30	Besztercebánya (2), Buda (2), Eperjes (2), Komárom (2), Lőcse (3), Nagyszombat (3), Pozsony (2), Sárospatak (2), Szokolca (3), Székesfehérvár (3), Sopron (4), Zágráb, Zsolna
Masenius, Jacob (1606—1681): Palaestra eloquentiae ligatae, Dramatica Pars III. 1657.	9	16	Eperjes, Komárom, Nagyszombat (5), Nagybánya, Pozsony (2), Pozsega, Sopron, Szokolca, Zágráb (3)
Caussin, Nicolas (1583—1651): Tragoediae sacrae, 1621.	9	11	Besztercebánya, Buda, Lőcse, Nagyszombat, Pozsega, Pozsony (2), Szokolca (2), Székesfehérvár, Zágráb

¹⁸ A klasszikusoknál a kiadási évet nem közlöm. Terentiusból 1540—1747 között 12 kiadást, Senecából 1522—1754 között 12 kiadást, Plautusból 1516—1729 között 6 kiadást, Euripidészből 1544—1597 között 7 kiadást, Szophoklészéből 1546—1597 között 4 kiadást, Arisztophanészből egy 1542-es és egy 1575-ös kiadást tartalmaznak a katalógusok.

Szerző, cím	Könyvtár	Pld.	Város
Bidermann, Jacob (1578—1639): <i>Ludi theatrales sacri</i> , 1666.	6	7	Besztercebánya, Buda, Nagyszombat, Sopron, Trencsén, Zágráb (2)
Giattini, Giovanni (1601—1672): <i>Tragoediae</i> , 1682.	4	8	Besztercebánya (2), Buda (3), Nagyszombat (2), Székesfehérvár
Cygne, Martin du (1619—1669): <i>Comoediae XII</i> , 1679.	4	5	Nagyszombat (2), Szokolca, Székesfehérvár, Trencsén
Balde, Jacob (1603—1668): <i>Opera poetica omnia</i> , Tom. VI. <i>Dramatica</i> , 1729.	4	4	Nagybánya, Nagyszombat, Pozsony, Székesfehérvár
Rue, Charles de la (1643—1725): <i>Tragoediae duae</i> , 1722.	3	4	Nagyszombat, Szokolca (2), Székesfehérvár
Corneille, Pierre (1606—1684) <i>Tragoediae</i> ¹⁹	3	4	Nagyszombat (2), Szokolca, Zágráb
Molière (1622—1673): ²⁰ <i>Comoediae quator</i> , 1698.	3	3	Nagybánya, Pozsega, Zágráb
Frischlin, Nicodemus (1547—1590): <i>Comoediae</i> , 1583.	3	3	Besztercebánya, Lőcse, Zágráb
Guarini, Battista (1538—1612): <i>Il pastor fido</i> , 1605.	2	2	Sopron, Zágráb
Rettenbacher, Simon (1634—1706): <i>Selecta Dramata</i> , 1683.	2	2	Buda, Szokolca

Ezek mellett még kb. húsz drámaíró munkái voltak meg egy-egy könyvtárban. Közülük néhány:

Scipio Carteromachus (1466—1515): *Comoediae* (Zágráb), Melanchton, Philipp (1497—1560): *Comoediae et Tragoediae* (Pozsony), Schoepper, Jacob (1515—1554): *Comoediae et tragoediae sacrae* (Zágráb), Tucci, Stefano (1540—1592): *Tragoediae* (Komárom), Calderon, de la Barca (1600—1651): *Comoediae*, 1698. (Pozsony).

A felsoroltak mellett nagyon népszerű volt egy XVII. századi drámagyűjtemény is, a *Selectae PP. Soc. Jesu tragoediae*. 1634-ben jelent meg Antwerpenben, 6 szerző (Donatus, Stefonio, Malapert, Petau, Liben, Cellot) darabjait tartalmazza. 10 könyvtár katalógusában szerepel, összesen 13 példányban.²¹

¹⁹ Emellett az 1710-es kiadás mellett a másik két kötet címe: *Theatrum gallica*, 1747, *Poemata Dramatica in tom 5*, 1748. Szokolcán csak egyetlen Corneille drámát őrzött a könyvtár, az *Atila Hunnorum Rex* c. 1668-as darabot.

²⁰ Mindhárom Molière kötet francia nyelvű. A nagybányai *Comediae quator* mellett egy *Comoedia-rum*, 1698 (Zágráb) és egy „comedies serieuses et comiques” (1708) című kötetet találtam a katalógusokban.

²¹ Besztercebánya, Buda (2), Eperjes, Lőcse, Nagyszombat, Pozsega, Sopron, Szokolca (3) Trencsén, Zágráb.

XVIII. századiak

Szerző, cím	Könyv- tár	Pld.	Város
Claus, Anton (1691—1754): Tragoediae Ludis Autumnalibus, 1753.	8	10	Besztercebánya, Komárom, Nagybánya, Nagyszombat, Pozsega, Szokolca (3), Székesfehérvár, Trencsén
Exercitationes theatrales, 1750.	5	5	Eperjes, Besztercebánya, Székesfehérvár, Trencsén, Zágráb
Le Jay, Gabriel-Francois (1657—1734): Bibliotheca Rhetorum, Liber dramaticus, 1725.	8	10	Buda, Komárom, Lőcse, Nagyszombat, Pozsega, Pozsony, Székesfehérvár (3), Zágráb
Neumayer, Franz (1697—1765): Theatrum asceticum, 1747.	4	5	Eperjes, Nagyszombat, Székesfehérvár (2), Trencsén
Tragoediae, 1748.	3	6	Nagyszombat (2), Székesfehérvár (3), Trencsén
Porée, Charles (1675—1745): Tragoediae, 1745.	6	11	Besztercebánya, Komárom, Nagybánya, Pozsony, Sopron, Szokolca (5)
Carpanus, Giuseppe (1683—1762): Tragoediae sex, 1745.	5	6	Komárom, Nagybánya, Pozsega, Szokolca (2), Zágráb
Jób Gábor (1693—1759): Fides in Regem et Patriam seu: Georgius de Esztorás. . . 1727.	5	5	Besztercebánya, Komárom, Nagybánya, Nagyszombat, Pozsega
Metastasio, Pietro: (1698—1782) Opera Drammatica, 1743.	4	9	Pozsega, Szokolca (németül és olaszul), Székesfehérvár (4), Zágráb (2)
Friz, Andreas (1711—1790): Tragoediae duae et totidem dramatica, 1757.	4	9	Lőcse, Sopron, Szokolca (6), Székesfehérvár
Világhi István (1705—1740): Arsinoe tragoedia, 1730.	3	3	Besztercebánya, Komárom, Pozsega
Maurisperg, Antonio (1678—1748): Dramata, 1730.	2	2	Pozsega, Zágráb
Kolczava, Karel (1656—1717): Exercitationes Drammaticae, 1703.	2	2	Komárom, Nagyszombat
Weitenauer, Ignaz (1709—1783): Tragoediae autumnales, 1758.	2	2	Eperjes, Komárom
Illei János (1725—1794): Három szomorújáték, 1767.	2	2	Eperjes, Komárom

A XVIII. századiak között is vannak olyan kötetek (bár kisebb számban, mint a XVII. századiaknál), amelyek csak egyetlen könyvtárban voltak meg:

Ilyen pl. Kereskényi Ádám (1713—1777): Ágostonnak megtérése, 1758. (Nagyszombat), Gottsched, Johann Christoph (1700—1794): Dramata Germanice, 1746. (Szokolca), Bohus, Andreas (?—1720): Instabilis Fortuna lusus (Nagyszombat), Contucci, Contuccio (1688—1768): Jaddeaus tragoedia, 1730. (Pozsega), Ringhieri, Pompeo Ulisse (1721—1787): Il vitello d'oro, 1756. (Pozsega).

Az ilyen, ritkán előforduló művek esetében nagyon nehéz a bizonytalan olvasatú neveket megfejteni (a katalógusokra általában jellemző, hogy nagyon rossz a nevek, címek helyesírása, sok a másoló általi címadás, rövidítés), nehéz azonosítani a szerzőt, a kötetet. Kb. 15 tételnél ez nem is sikerült: ezek címe legtöbbször csak műfaji és nyelvi megjelölést tartalmaz, pl. Dramata dialectica (Zágráb), Dramata per musica (Pozsony), Tragoediae Germanice (Szokolca). A drámaköteteknél is ugyanolyan magas a jezsuita művek aránya, mint az elméletek esetében, a XVIII. századi szerzők pl. (Metastasio kivételével) mind a rend tagjai.

A táblázatokba foglalt drámaelméleteken és drámaköteteken kívül, még három olyan csoportja van a katalógusokban számba vett könyveknek, amelyeket, ha áttételesen is, de az iskolai színjátszásban is felhasználtak.

Az első csoport az eblémagyűjteményeké, amelyek a színdarabok színpadra állításában, a jelmezek, díszletek kialakításában nyújtottak támpontot a rendező tanárnak. Nálunk a gazdag emblematicus irodalomból, a jezsuita könyvtárakban, Andrea Alciatus: *Emblemata* c. 1577-es műve volt a legnépszerűbb (eperjesi, pozsonyi, soproni, szakolcai könyvtár). Mellette Zsámboki János: *Emblemata* (1564) és Cesare Ripa: *Iconologia* (1613) c. műve (az előbbi Sopronban és Zágrábban, az utóbbi Komáromban volt meg), és Masenius: *Speculum Imaginum Veritatis occultae* (1664) c. munkája (Lőcse, Szokolca) szerepel a jegyzékben.

A könyvek második csoportja a drámaíró tanár szövegformálási, stilisztikai gondjain segített: a költői szótárak kész kifejezéseket, metaforákat soroltak fel (a klasszikusoktól), a különféle költői tárgyak poétikus kifejezésének megkönnyítésére. Kilenc könyvjegyzékben is megtalálható közülük Joannes Dekeins: *Observationes poeticae veterum et recentiorum poetarum* . . . (1688),²² hasonlóan népszerű volt a *Flavissae poeticae, sive thesaurus elegantiarum poeticarum* c. 1657-ben kiadott kötet is (hat könyvjegyzék).²³

Nem hagyhatók figyelmen kívül a harmadik csoporthoz tartozó, retorikai művek sem, hiszen a drámaíró tanárok a tárgy kiválasztásában, a dialógusok, monológok megformálásában a retorika szabályait alkalmazták, s ezeket a szabályokat gyakorolták az iskolai színjátszáshoz nagyon közel álló deklamációk alkalmával maguk a diákok is.

Ennek a könyvtárnak nagy hányadát kitevő, Arisztotelész, Cicero, Quintilianus, Soarez és még sok más szerző (Jouvancy, Caussin, Neumayer, Le Jay stb.) műveit számtalan kiadásban és példányban tartalmazó gazdag könyvcsoport a vizsgálata azonban — a retorikatanítás szempontjait is figyelembe vevő — hosszabb tanulmányt igényelne.

PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA

Szigethy Mihály könyvnyomtató levelei Aranka Györgyhöz. Aranka György munkássága során több ízben került kapcsolatba nyomdászokkal, a korszak nevesebb könyvnyomatóival. Míg például a bécsi nyomdászokkal erdélyi ágensei útján tartotta a kapcsolatot, az erdélyi nyomdászok legtöbbjével személyes ismeretségben volt, hiszen a kolozsvári székhelyű Kéziratkiadó Kársaságának tagjaként, a marosvásárhelyi székhelyű Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság agilis vezetőjeként különböző kiadványok, köztük tudományos jelentőségű kötetek megjelentetését szorgalmazta. A két társaság tartós jövőjébe vetett hittel lépett kapcsolatba a korszak kiemelkedő nyomdászaival. Nem rajta múlt, csak a korszak sanyarú körülményein, hogy a gazdag tervek közül igen kevés válhatott valóra. A gazdag kézirattermésből csak kevésből lett nyomtatott könyv — e kevés nagyobb része Aranka György egyéni alkotásai, a kevesebb a két társaság tagjainak munkáiból került ki.

Aranka György hanyatló korszakában — 1806-ban került kapcsolatba Szigethy Mihály nagyváradi könyvnyomdással. Szigethy Mihály ekkorra már bizonyos ismertségre tett szert, hiszen ekkor már több mint két évtizedes nyomdász gyakorlattal rendelkezett. A nyomdászatot Webernél tanulta Pozsonyban,¹ több városban megfordult, majd 1787-ben került segédként Debrecenbe, ahol a papi szeminárium nyomdájában dolgozott, majd a városi nyomda vezetőjeként Marosvásárhelyre jelentkezik nyomdásznak, kísérlete azonban nem jár sikerrel. 1804-ben megvásárolta a diószegi néhai nyomdász Medgyesi Pál nyomdafelszerelését,² amelyet alaposan átalakítva, kibővítve — új betűtípusokkal gazdagítva Nagyváradon akart működtetni.

²² Buda, Komárom, Nagyszombat, Nagybánya, Pozsega, Pozsony, Szokolca, Székesfehérvár, Zágráb.

²³ Nagyszombat, Székesfehérvár, Zágráb, Zsolna.

¹ *Magyar Könyvszemle* 1902. 134.

² *Magyar Könyvszemle* 1901. 364—386.